

айрылған жағдай бойынша жәр-демақы белгілегеніне қарамастан, бір жолғы жәрдемақы әйеліне (күйеуіне) – асыраушының үш айлық мөлшердегі зейнетақысын төлейді және отбасының әр еңбекке жарамсыз мүшесіне – асыраушысының бір айлық мөлшердігі көрсеткіш зейнетақысын өзі қайтыс болғанға дейін төлейді [7].

Келісім-шарт бойынша әскери қызметін өтеуші солдат (матрос), сержант (старшина) лауазымындағы әскери қызметкерлер күнтізбелік санау бойынша сегіз жылдан кем емес уақыт қызметін атқарғандар, шығын орнын толтыру есебінде Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарында бюджеттік құрал есебінің оқу құнының елу пайыздық мөлшерде ақылы түрде оқуға құқығы бар. Бұл жеңілдік бір рет қана қолданылады.

Айтылған шығынның орнын әскери қызметкерге өзі әскери қызметін атқарған мемлекеттік орган толтыруы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. (07.10.1998 ж., 21.05.2007 ж. және 02.02.2011ж. өзгерістер мен толықтырулар). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Холостова Е.И. Социальная политика. — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 165,
3. Разаев Д.А. Управленческие ресурсы программирования в сфере социальной защиты (на примере военнослужащих)// Социология образования. — 2008. — № 6. — С. 64–72.
4. Бестужев-Лада И.В. Уровень жизни, жизненный уровень, жизненный стандарт: Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г.В. Осипова. — М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. — С. 341
5. Кемелханов А.Ж. Сборник законодательств Республики Казахстан по военному праву. — Алматы: ТОО «Изд-во LEM», 2010. — 324 с.
6. Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынастары туралы» 1997 жылғы 16 сәуірдегі № 94–1 Заңы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.zakon.kz
7. Постановление Правительства РК от 26 августа 1998 года № 803 «Об утверждении Правил исчисления выслуги лет военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел РК, назначения и выплаты единовременных пособий». — [ЭР]. Режим доступа: zakon.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

*Сарсенбаев А.Б. Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті заң
факультетінің магистранты*

Әскери қызмет— мемлекеттің Қарулы Күштері жүйесінде атқарылатын қызмет, бірқатар мемлекеттерде, оның ішінде Қазақстанда да әскери қызмет азаматтардың өз елінің, отанының алдындағы қасиетті парызы саналады [1.235]. Жалдамалы және шарт жасау арқылы белгіленетін әскери қызмет түрлері де болады. Онда әскери қызмет мерзімі, өтелетін орны, міндеті тағы басқа жағдайлары шартта көрсетіліп, белгіленген тәртіппен екіжақты расталады. Қазақстанда әскери қызметті өтеу тәртібі ҚР Конституциясында, «Жалпыға бірдей әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы» заңда (1993 жылы 19 қаңтар) және осы заңға Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығымен ендірілген заңдық күші бар қосымша өзгертулер мен толықтыруларда (1995 жылы 19 мамыр мен 14 қараша) тағы басқа құқықтық құжаттарда тұжырымдалған. Әскери қызмет қатарындағы әскери қызмет және запастағы әскери қызмет түрінен тұрады. Қатардағы әскери қызметтегі адам әскери қызметші аталады.

Әскери қызмет — азаматтардың қарулы күштер қатарында өз еркімен мемлекеттің жүктеген міндеттерін атқаруы немесе өз еркімен мерзімнен тыс қызмет етуі. 1995 ж. қабылданған «Жалпыға бірдей әскери міндеттілік» туралы заңды негізге ала отырып, [Қазақстанның](#) барлық ер азаматтары нәсілі мен ұлтына, діни сеніміне, біліміне, әлеуметтік және мүліктік жағдайына қарамастан, қарулы күштер қатарында міндетті әскери қызметті атқаруға тиісті. Міндетті әскери қызметке 18 жасқа толған азаматтар шақырылады. Шақыру жұмысы жылына екі рет, мамыр-маусымда және қазан-желтоқсанда жүргізіледі. Әскери қызметшілерді запасқа босату жұмысы да нақ осы мерзімде жылына екі рет өткізіледі. Әскерге шақырылған азаматтардың қызмет ету мерзімі сарбаздар, сержанттар және әуе қорғаныс күштері мен мемлекеттік шекараны қорғау әскерлері үшін — 2 жыл. [Жоғарғы білімі](#) бар азаматтар үшін — 1 жыл, Әскери-теңіз флотының матростары, сержанттары мен старшиналарының қызмет ету мерзімі 2,5 жыл. Жоғары оқу орындарын бітірген запастағы [офицерлер](#) 2 жылға әскери қызмет етуге шақырылуы мүмкін. [Медициналық](#) немесе басқа арнаулы даярлығы бар 19-35 жастағы қыз-келіншектер бейбіт уақытта әскери есепке алынып, жапығу жиындарына қатысады. Сонымен қатар, 19 жастан 35 жасқа дейінгілері ерікті түрде міндетті әскери қызметті атқару үшін қарулы күштер қатарына шақырылуы мүмкін. Қарулы күштер [офицерлерінің](#) міндетті әскери қызметте болуының шекті жасы кіші лейтенанттан бастап капитандар үшін — 40 жас. [Майор](#), [подполковник](#) және солармен теңесетіндер үшін міндетті әскери қызметте болудың шекті жасы — 45, ал [полковниктер](#) үшін — 50 жасқа дейін. [Генерал-майор](#) мен [генерал-лейтенанттар](#) және соларға теңесетіндер үшін — 55 жас, [генерал-полковник](#) пен армия генералдары үшін 60 жас [2].

Әскери қызметкердің еңбек сіңірген жылдары зейнетақыға шығу құқығы мен оның мөлшерін Қазақстан Республикасының 1997 жылы 20 маусымда қабылданған «Қазақстан Республикасының зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» №136-1 Заңымен анықталады [3].

Әскери қызметкерлерді әлеуметтік қорғау жүйесіндегі маңызды фактор зейнетақымен қамтамасыз ету болып табылады.

Әскери қызметкерлерге еңбек сіңірген жылдар үшін зейнетақы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1998 жылы 26 тамыздағы «Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің қылмыстық атқару жүйесі, өртке қарсы қызметі, қаржы полициясы, ішкі істер орган қызметкерлеріне еңбек сіңірген жылдар үшін бір жолғы жәрдемақы төлеу мен тағайындау Ережесін бекіту туралы» №803 Қаулысына сәйкес саналады [4].

Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрлігі еңбек сіңірген жылдар үшін зейнетақыны төлеуді тағайындауды жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының халықты әлеуметтік қорғау мен Еңбек министрлігінің зейнетақыны төлеу бойынша Республикалық бюджет есебінен банктегі Зейнетақы қорына аударылу жолымен Мемлекеттік орталық төлемдерді ағымдағы айда төлеуді жүргізеді.

Мемлекеттік бюджет есебінен төленетін зейнетақылар 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін әскери қызметкерге толық және толық емес көлемде тағайындалады.

1998 жылдың 1 қаңтарынан 10 жылдан артық әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін әскери қызметкерге зейнетақы төлеу толық көлемде тағайындалады және қызметтен шығарған кездегі қаражат көлемінің 50–65 % шамасындағы көлемде бекітіледі.

«Еңбек сіңірген жылдар үшін зейнеткерлік» түсінігі «әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар» түсінігімен сәйкес келмеуі мүмкін.

Әскери қызметкерлерді зейнеткерлікке тікелей әскери қызметте еңбек сіңірген жылдар үшін ғана емес, сонымен бірге экстремалды жағдайларда уақыт өткізгені немесе әскери қызметтің кейбір түрлері қосылады. Әскери қызметтен басқа (оның барлық түрлері) еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығарады, мысалы:

- Украина, Белоруссия, Латвия, Литва және Эстония территориясында 1944 жылдың 1 қаңтарынан 1951 жылдың 31 желтоқсанына дейінгі аралықта халықты қорғау мақсатында отрядтарда және взводтарда, жойғыш батальонында қызметте болғандар;

- Азаматтық министрліктерде, ведомстволарда және ұйымдарда оларды әскери қызметке қалдырғандарды, мемлекеттік билік органдарында офицерлердің жұмыс уақытында;

- Ұлы Отан соғысы кезінде халық жасағының құрамасы мен бөлімдерінде, кеңес партизан құрамасы мен бөлімдерінде қызметте болған;

- әскери құрылыс отрядтарда (бөлімдер) әскери құрылысшы ретінде қызмет атқарғандар;

- Әскери қызметкерлердің (сонымен бірге әскери қызметке мерзімді шақырылғандар) тұтқында, қоршауда және арнайы тексеруде болған, егер тұтқында ерікті түрде болмаса, әскери қызметкер тұтқында болған кезде Отанына қарсы қылмыс істемеген болса;

- әскери қызметкерлер (сонымен бірге әскери қызметке мерзімді шақырылғандар) жер аударылған кезде және бас бостандығынан айыру орындарында жазасын атқарған кезінде, қамауда болған уақытта, негізсіз қылмыстық жауапкершілікке тартылғандарды, негізсіз репрессияға ұшырағандар мен нәтижесінде ақталғандар (еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығарудың барлық түрлерінің тізімі Үкіметтің Қаулысында анықталған).

Еңбек сіңірген жылдары үшін зейнеткерлікке шығаруда, еңбек өтілі қажет жағдайларда, сонымен қатар олардың зейнеткерлікке шығу құқықтарын бекіту үшін әскери қызметтен шығарылған жасын жұмыстан шығарылған күні белгілейді. Еңбек сіңірген жылдарын әскери қызметкердің жеке ісінде бар мәліметтермен, қызмет тізіміндегі мәліметтер және басқа да мағлұматтарды санау бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының 1993 жылы 20 қаңтарда қабылданып, 2009 жылы қазанда толықтырулар мен өзгертулер енгізген «Әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қорғау мәртебесі туралы» Заңында әскери қызметкерлердің жауапкершіліктері мен міндеттері, құқықтары бекітілген, әскери қызметтен шығарылған азаматтарды, әскери қызметкерлер мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік және құқықтық қорғау бойынша мемлекеттік саясаттың негізі анықталған.

Әскери қызметкерлердің демалыс және қызметтік уақытының жалпы ұзақтығы әскери қызметкерлердің апта сайынғы қызметтік уақыты (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) жұмысшылар мен әскери қызмет етушілер үшін заңнамада бекітілген жұмыс уақытының ұзақтығынан аспауы тиіс, ал мерзімді әскери қызметке шақырылғандар үшін әскери жарғының талабына сәйкес анықталады.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) апта сайын бір тәуліктен кем емес демалыс ұсынылады, бірақ айына алты тәуліктен аз емес демалыс беріледі.

Жауынгерлік кезекшілік (жауынгерлік қызмет), оқу және басқа да әскерлер мен әскери қалыптастырулар құрылымында әскери қызметкерлер әскери қызметте тұрады, қызметтік уақыттың жалпы ұзақтылығын шектеусіз өткізу іс-шаралар тізімін Қарулы Күштер басшылығы анықтайды. Әскери қызметкерлерді апта сайынғы қызмет уақытынан тыс бекітілген әскери міндеттерді атқаруға қатыстыру кезінде, сонымен қатар демалыс, мереке және жұмыс күндері емес уақытында болатын болса аптаның басқа күндерінде командирлерге (бастықтарға) демалыс беріледі.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) жылдық негізгі демалыс беріледі, оның ұзақтығы әскери қызмет талабы мен ерекшеліктеріне, жылпы еңбек сіңірген жылдарға байланысты бекітіледі: әскери қызметте 10 күнтізбелік жылдан артық еңбек сіңіргені үшін

— 30 тәулік; 10 жылдан 15 жылға дейін — 35 тәулік; 15 жылдан 20 жылға дейін — 40 тәулік; 20 жылдан артық — 45 тәулік.

Жаздық әскери қызметте қызметін өтеп жатқан тұлғаларға, сонымен қатар жергілікті жерлерде қызметін атқарушылар үшін демалыс ұзақтығын Қазақстан Республикасы Үкіметімен бекітіледі — 45 тәулік.

Демалыстың ұзақтық уақытына демалу орнына барып-келу үшін қажетті уақыты саналмайды.

Әскери қызметкерлердің демалысы (әскери қызметке мерзімді шақырылғандарды есепке алынбайды) әскери қызметкердің тілегі мен қызметтік мүддесі есепке алына отырып, екіге бөліп алу мүмкіндігі қарастырылған.

Айтылған әскери қызметкерлер санаттарына қосымша демалыс ұсынылады:

Зиян (ауыр) талаптарда міндеттерін атқарған үшін, қызметтің ерекше сипаты үшін (ұзақ іс-сапарлар, жауынгерлік кезекшіліктің вахталық тәсілі және олардың өз орналасқан жерлерінен басқа жерге ұзаққа ауыстырған жағдайлар) қосымша демалыс уақытын Қазақстан Республикасы Үкіметі бекітеді.

Экологиялық апат аумақтарда қызмет өткендер үшін Қазақстан Республикасы заңнамасына сәйкес беріледі.

Мерзімді әскери қызметке шақырылғандар үшін марапаттау ретінде қысқа мерзімді демалыс Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің жалпы әскери Жарлығында анықталған тәртіпте беріледі.

Әскери қызметкерлерге ауруы, отбасылық жағдайлары бойынша қысқа мерзімді, ал арнайы әскери оқу орындарында оқитындар үшін — демалыс бойынша беріледі.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандардан басқа) адъюнктураға, әскери докторантураға дайындық пен түсер алдындағы емтихан тапсыру үшін, сонымен қатар жоғары оқу орындарына түсу үшін оқуға түсер алдындағы емтихан тапсыру үшін оқу демалыстары ұсынылады, ал кандидат немесе докторлық ғылыми дәреже ізденушілер үшін Қазақстан Республикасы заңнамасында бекітілген тәртіп бойынша шығармашылық демалыс ұсынылады.

Әскери қызметте істейтін әскери қызметкер әйеліне (күйеуіне) жыл сайынғы демалыс олардың күйеулерінің (әйелдерінің) кезекті демалысына сәйкес бір уақытта беріледі. Демалыс ұзақтығы күйеуінің (әйелінің) демалыс ұзақтығымен бірдей болуы мүмкін, еңбекақысы сақталмауынсыз қосымша демалыс ұсынылады.

Әскери қызметкерлер әскери медициналық мекемелерде, бөлімдерде, бөлімшелерде тегін медициналық қамтамасыз етілуге құқылы. Қызмет орны бойынша немесе тұрғылықты жерінде әскери медициналық мекеменің болмауы немесе оларда медициналық көрсеткіш бойынша арнайы жабдықтар немесе олар үшін сәйкес бөлімдер болмаған жағдайда, ведомстволық жабдыққа қарамастан, мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымдарында, жеке денсаулық сақтау орындарында және жеке медициналық тәжірибемен айналысатын тұлғалар кепілдендірілген көлемде тегін медициналық көмек алуға құқылы.

Әскери қызметкерлерге жеке денсаулық сақтау орындарында және жеке медициналық тәжірибемен айналысатын тұлғаларға кепілдендірілген көлемде тегін медициналық көмек көрсеткені үшін шығын Қазақстан Республикасын Үкіметімен бекітілген тәртіп бойынша мемлекеттік бюджет есебінен төленеді.

Емдеуге кеткен құралдардың орны Қарулы Күштердің әскери қызметкерлерімен, басқа әскер мен әскери құрамалар құрылымында өздерінің әскери қызметтерін өтеген әскери қызметкерлермен толтырылады.

Сонымен қатар әскери қызметкерлерді санитарлы-эпидемиологиялық қамтамасыз ету, әскери қалаларда, шекара бекеттерінде және комендатураларда пәтерге орналастыру Қазақстан Республикасы заңнамасы бекітілген тәртіп бойынша жүзеге асырылады.

Әскери қызметте міндетін атқару кезінде ауру немесе мүгедектік, зақым, контузия, жарақат алған әскери қызметкерлер әскери құрама және басқа әскер түрінде, олар әскери қызметін өткенде құрылым, Қарулы Күштер есебінен шипажайға жіберіледі.

Әскери қызметкер әйелдер ана мен баланы қорғау, әйелді әлеуметтік қорғау сұрақтары бойынша Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде қарастырылған барлық жеңілдіктерді қолдана алады. Бұл жеңілдіктер балаларын анасыз тәрбиелеп отырған барлық әскери қызметкерлерге қолданылады (оның қайтыс болу жағдайында, ата-ана құқығынан айырған және заңмен бекітілген өзге де жағдайлар).

Әскери қызметкерлер арнайы әскери оқу орындарында оқуға құқылы.

Арнайы әскери оқу орындарын бітірген әскери қызметкерлер біліктілікті көтеру мен қайта дайындау курстарында оқуға мүмкіндіктері бар.

Әскери қызметкерлерге (мерзімді әскери қызметке шақырылғандар мен (арнайы) әскери оқу орындарындағы курсанттардан басқа) әскери құрама және басқа әскер түрінде, олар әскери қызметін өткенде құрылым, Қарулы Күштердің басшыларының келісіміне сәйкес Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес сессиялық және қорытынды емтихандар тапсыруға демалыстар ұсына отырып, сырттай немесе кешкілік оқу нысаны бойынша орташа, жоғарыдан кейінгі, жоғары оқу орындарынан кейін және қосымша білім беру ұйымдарында оқуға рұқсат етіледі.

Оқу кезінде әскери қызметке шақырылған тұлғалар әскери қызметтен шығарылғаннан кейін әскери қызметке шақырылғанға дейін оқыған оқу орындарында оқуын жалғастыруға құқылы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. - 880 бет. ISBN 9965-893-73-Х

2. Қазақстан Республикасының «Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және оларды әлеуметтік қорғау туралы» Заңына 20 қантар 1993 ж. (2008 жылғы 27 маусымдағы № 626 толықтырулар мен өзгерістер). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: zakon.kz

3. Қазақстан Республикасының «Зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» 2013 ж. 21 маусымдағы № 105-V Заңы. (10.06.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар). — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: zakon.kz

4. Постановление Правительства РК от 26 августа 1998 года № 803 «Об утверждении правил исчисления выслуги лет военнослужащим, сотрудникам органов внутренних дел, финансовой полиции, противопожарной службы, уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции РК, назначения и выплаты единовременных пособий». — [ЭР] Режим доступа: www.zakon.kz

FUNDAMENTALS OF REGULATION OF THE RIGHT TO ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL PROTECTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Serikova S. A. Master of Karaganda University named after E.A. Buketov

The use of nature is explained by the separation of economic, environmental, cultural and recreational, spiritual and ethical needs of a person and society from the properties of the natural environment.

The objective meaning of the right to use natural resources is that it reflects a set of legal norms regulating the rights and obligations of Natural users, conditions and procedures for using natural resources.

The subjective meaning of the right to use natural resources is that (environmental laws) are a set of environmental laws and established rights of a particular natural user in the use and disposal of Natural Resources.

The principles of Environmental Management Law are scientifically proven characteristics, purpose, efficiency, complexity, licensing, and quotas.